NIEKOĽKO POZNÁMOK K DIELU HAYDENA WHITA

JURAJ ŠUCH, Katedra filozofických vied FHV UMB, Banská Bystrica

ŠUCH, J.: Several Remarks on the Work of Hayden White
FILOZOFIA 55, 2000, No 10, p. 809

During the last 30 years Hayden White raised in his work many problems concerning writing history which became the subject of discussions among historians, philosophers of history and literature theorists. On the basis of metaphorical expressions used in historical narratives and following his analysis of the great classics of the historiography of the 19th century he tried to show the tropological nature of historical discourses. This theory resulted in relativism and the assessment of historical narratives according to the metaphorical criteria of truth. This relativism was rejected by the historians who believe that the proper use of tropes is the only rhetorical means for the description of historical events. At the beginning of the 1990's Hayden White suggested writing about tragic events in the "middle voice", which could be scee as a retreat from his early positions.

Jednou z významných osobností, ktorá viac než 25 rokov prispieva do diskusií o dejinách a ich zobrazovaní v naratívnej forme, je Hayden White. Jeho počiatočný záujem o svätého Bernarda z Clairvaux a pápežskú schizmu v roku 1130 počas jeho doktorandského štúdia na Michingenskej univerzite, kde spolupracoval s Mauricom Mandelbaumanom, sa postupne posúval smerom k renesancii, k postave G. Vica a k problémom historiografie v 19. storočí. Na začiatku svojho pedagogického pôsobenia na Wesleyanskej univerzite v Connecticute sa predovšetkým vďaka pozitívnym ohlasom na článok *Bremeno histórie* (*The Burden of History*) v časopise *Theory and History* rozhodol napísať svoju prvú a najznámejšiu knihu *Metahistória: Historická predstavivosť v Európe 19. storočia* [19]. Táto práca bola akousi "rebéliou" proti "pozitivizmu a pozitivistickej predstave histórie" ([3], 15). Prekvapujúcim sa zdá byť fakt, že ešte v 70-tych rokoch táto publikácia spolu s výberom jeho statí *Trópy diskurzu: Eseje kultúrneho kriticizmu* [20] nevzbudili takú pozornosť ako v 80-tych a začiatkom 90-tych rokov, keď sa tieto jeho práce sa začali spájať s postmodernizmom estetizujúcim históriu (napr. Gertrude Himmelfarb a Keith Jenkins). Tento názor pramení z Whitovho presvedčenia, že môžeme "manipulovať s faktami vzhľadom na estetický účinok" ([3], 16). Osobitosť postavy Haydena Whita naznačuje aj to, že je zaraďovaný medzi nový rétorický relativizmus (Peter Novick), rétorický konštruktivizmus (Alun Munslow), ale aj medzi dominujúcich predstaviteľov lingvistického obratu vo filozofii dejín (Michael Stanford, Brian Fay a ďalší). Súčasne s týmto lingvistickým obratom témy "narácie a reprezentácie nahradili témy zákona a explanácie vo filozofii dejín" ([4], 2). White sa nedomnieva, že by jeho práce spĺňali kritériá kladené na filozofické práce, a sám sa skôr považuje za historika kultúry, ktorý sa zaujíma o filozofiu kultúry. V interview s Ewou Domańskou vyjadril presvedčenie stotožňujúce sa s hodnotením jeho prác Lindou Hutcheonovou, podľa ktorého jeho koncepcia histórie má viac spoločného

s modernizmom ako s postmodernizmom, a preto sám seba považuje za "formalistu a štrukturalistu" ([3], 27). I keď jeho formalisticky orientovaná analýza prezentovaná v *Metahistórii* vychádza priamo z prác Stephena Peppera, Northropa Fryea, Karla Mannheima, myšlienkovo veľmi blízki mu boli Louis O. Mink a Michael Foucault. V posledných dvoch desaťročiach najviditeľnejšie vplývalo na formovanie jeho názorov dielo Rolanda Barthesa, ktorý mu bol vždy veľmi blízky a ktorého považuje za "najtvorivejšieho kritika svojho času" ([3], 32). Aj napriek tomu, že je veľmi ťažké určiť presné hranice oddeľujúce etapy jeho myšlienkového vývoja, mohli by sme jeho dielo rozdeliť do troch etáp odrážajúcich jeho názorové posuny. *Prvá etapa* začína v polovici 60-tych rokov a kulminuje koncom 70-tych rokov. Medzi dominantné práce v tomto období patria *Metahistória* a *Trópy diskurzu* (1978). V *druhej etape*, končiacej s 80-tymi rokmi, sa White koncentroval na problémy súvisiace s naráciami, pričom sa snažil o úpravy a spresnenia svojej pôvodnej konštruktivistickej koncepcie, najmä v práci *Obsah formy: Narratívny diskurz a historická reprezentácia* (1987). V *tretej etape*, začínajúcej 90-tymi rokmi, ustupuje od niektorých svojich pôvodných názorov, čo odrážajú niektoré jeho články publikované zatiaľ v poslednom výbere jeho statí s názvom *Figurálny realizmus* (1999).

Vo svojej prvej knihe *Metahistória* sa White zaoberá prácami štyroch filozofov (Hegela, Marxa, Nietzscheho, Croceho) a štyroch historikov (Micheleta, Rankeho, Toquevilla, Burckhardta), ktoré by mali predstavovať rôzne mody historického vedomia v 19. storočí. Tento výber, nediferencujúci nejako výraznejšie spôsob tvorby a historikov, je podľa Maurica Mandelbaumana jedným zo základných predpokladov (spolu s Whitovým poetickým aktom a relativizmom), ktoré je nevyhnuté podrobiť kritike. Mandelbaum zdôrazňuje, že zatiaľ čo historici sa snažia opísať a porozumieť jednotlivé udalosti, filozofi sa pokúšajú "nájsť princíp explanácie alebo interpretácie, ktorým by objasňovali každý dôležitý aspekt historického procesu" ([9], 41). Ďalší podstatný rozdiel medzi nimi je v tom, že "filozofi dejín neodvodzujú význam z histórie, ale pripisujú význam histórii, a to spôsobom zdôvodňujúcim ich vopred vlastné hodnotiace presvedčenie" ([9], 42). Hayden White už v predhovore svojej knihy deklaruje, že "neexistuje žiadna história v pravom zmysle slova, ktorá by nebola zároveň filozofiou dejín" ([19], IX). V protiklade k tomuto tvrdeniu Mandelbaum uvádza paralelnú situáciu z prírodných vied, podľa ktorej "po preskúmaní praktických prác vedca niekto môže tvrdiť, že má filozofiu vedy bez toho, aby tiež tvrdil alebo naznačoval, že je filozofom vedy" ([9], 43). I napriek tomu, že Mandelbaumova differenciácia zreteľne platí pre väčšinu postáv zo spomínaných disciplín, v niektorých prípadoch by sa dalo polemizovať o "šírke" deliacej čiary medzi vybranými filozofmi a historikmi (možno aj prírodovedcami) a zároveň by sme mohli uviesť filozofov, ktorých práce spĺňali kritériá kladené na prácu historika v danej dobe významne ovplyvnili aj filozofiu dejín podobne, ako niektorí historici inšpirovali (rozvinuli) určité filozofické koncepcie. Príkladom by mohli byť niektoré práce Karola Marxa a Fridricha Engelsa (napr. *Osemnásty brumaire Ľudovíta Bonaparta* alebo *Postavenie robotníckej triedy v Anglicku*).

Podľa Whita rozdiel medzi filozofmi a historikmi v 19. storočí bol len v tom, na čo kládli dôraz, nie v obsahu, pretože to, "čo je u historika implicitné, to je v dielach veľkých filozofov dejín vynesené na povrch a systematicky obhajované" ([19], X).

Zároveň je presvedčený, že práce týchto filozofov a historikov spája určité "historické myslenie" (myslenie o dejinách), ktoré podľa Herty N. Docekalovej by malo zlučovať históriu a filozofiu dejín, a preto ho považuje len za účelový "špekulatívny prvok" ([2], 7, 2). Historické myslenie dáva H. White do súvisu s úrovňou hĺbkových štruktúr spojených s trópami a poetickým aktom historika pri predstavovaní si historického deja. Východiskom analýzy "hĺbkových štruktúr" predstavivosti spomínaných historikov a filozofov je podľa neho chápanie historických prác len ako verbálnych štruktúr "vo forme naratívneho prozaického diskurzu, ktoré chcú byť modelom alebo obrazom minulých štruktúr a procesov, pričom pri ich podaní by ich zároveň aj vysvetľovali" ([19], 2). Podrobnejšie sa svoj tropologický prístup k historickým naráciám snaží H. White vysvetliť v úvode k práci *Metahistória*, kde zdôrazňuje úlohu historikovej predstavivosti pri tvorbe historickej narácie, keď odpovedá na nasledujúce otázky: Ako sa to udialo? Čo sa stalo potom? Prečo sa to udialo takto, a nie inak? a pod. Tieto otázky môžu byť podľa neho vysvetlené viacerými spôsobmi (kombináciami modov): "(1) explanácia naratívnou štruktúráciou, (2) explanácia argumentáciou, (3) explanácia ideologickou implikáciou" ([19], 7). Jednotlivé kombinácie modov týchto vysvetľujúcich stratégií White nazýva historiografickými štýlmi, ktoré tvoria "povrchovú" úroveň štruktúry historických narácií.

Na základe práce Northropa Fryea a jeho knihy *Anatomy of Criticism* (*Anatómia kriticizmu*) rozlišuje White štyri mody naratívnej štrukturácie (romanca, tragédia, komédia a satira), pričom pod naratívnou štrukturáciou rozumie "spôsob, pri ktorom sekvencia udalostí formovaná do príbehu postupne odhaľuje príbeh určitého typu" ([19], 7).[1] Okrem úrovne konceptualizácie, na ktorej historik štruktúruje svoj pohľad na minulosť, je tu uvedená ďalšia úroveň spojená s operáciou, ktorú nazýva "explanáciou formálnej, explicitnej alebo diskurzívnej argumentácie" ([19], 11). Túto operáciu Hayden White spája s uplatňovaním kombinácií princípov, ktoré majú funkciu zdanlivých zákonitostí historickej explanácie, pričom, inšpirovaný prácou Stephena Peppera *World Hypothesis* (*Svet hypotéz*) identifikuje vo svojej knihe štyri základné explanačné typy (formistický, kontextuálny, mechanicistický a organistický). Ideový a etický rozmer historických prác reflektujú štyri základné typy (liberálny, konzervatívny, anarchistický a radikálny) prevzaté z knihy *Ideológia a utópia* od Karla Mannheima.[2] Pod pojmom "ideológia" si White predstavuje "súbor stanovísk potrebných na zaujatie pozície v súčasnom svete sociálnej praxe a konanie na jej základe (a tiež zmenu sveta alebo jeho udržanie v súčasnom stave)" ([19], 22).

---

[1] V stati *Hayden White a problém historických narácií*, Filozofia 1996, č. 12 som pred zoznámením sa s článkom H. Nagel-Docekalovej *Läst sich die Geshichtsphilosophie tropologish fundieren*? (*Dá sa filozofia dejín fundovať tropologicky?*) po konzultácii s Mariánom Palenčárom anglický termín "emplotment" prekladal do slovenského jazyka ako "štrukturácia". Do českého jazyka tento pojem podobne preložil v texte toho článku H. Nagel-Docekalovej publikovaného v Reflexi č. 16 aj Karol Novotný. Ewa Domańska tento pojem vo svojej publikácii *Mikrohistória* (Poznaň 1999) prekladá do poľského jazyka ako *fabularizácia*.

[2] Stručný náčrt jednotlivých stratégií pozri v mojej stati *Hayden White a problém historických narácií*, Filozofia 1996, č. 12.

Kombinácie jednotlivých typov (modov) zo štvoríc explančných (interpretačných) stratégií majú vplyv na podobu historických narácií a zároveň charakterizujú historikovo premýšľanie o dejinách. White si uvedomuje, že v niektorých prípadoch môže vzniknúť "dialektické napätie", ak sa historik alebo filozof pokúsi spájať vzájomne neladiace mody (napr. Michelet sa pokúšal kombinovať romantickú štrukturáciu s formistickou argumentáciou a liberálnou ideológiou; Burckhard zasa kombinoval satirickú štrukturáciu s kontextualistickou argumentáciou a konzervatívnou ideologickou pozíciou). David Konstant poznamenáva vo svojej stati *Funkcie narácie v knihe Haydena Whita Metahistória*, že jej autor nedostatočne štatisticky podložil príbuznosť určitých modov, pričom jeho dvojice modov spájajúcich štrukturácie s ideologickými postojmi sú protikladom tých, ktoré uvádza vo svojej práci White. Napriek tomu verí, že Whitov výber spárovaných dvojíc lepšie zodpovedá ním predkladaným dôkazom a že prípadné "dialektické napätie" v niektorých historických naráciách "môže byť kompenzované ich koherenciou" ([8], 71). Paulovi Ricourovi sa zdá výsledok Whitovej "formálnej analýzy v porovnaní s jeho teóriou trópov pevnejší" ([14], 161).

Pri tvorbe historických narácii White predpokladá, že "predtým, ako historik môže preniesť na danosti historického poľa ten pojmový slovník, ktorý chce použiť pre svoje podanie a vysvetlenie, musí toto pole predzobraziť (prefigurate), t.j. konštituovať ho ako predmet duchovného vnímania" ([19], 30). Toto predzobrazenie sa nachádza na úrovni hlbinných štruktúr, pričom je poetickým aktom, ktorý predchádza historickú pojmotvorbu, a preto je "v rozvrhu historikovho vlastného vedomia predvedomé a predkritické" ([19], 31). S týmto poetickým aktom White spája štyri základné trópy: metaforu, ktorá je v podstate *zobrazujúca*, "metonýmia je *redukujúca*, synekdocha je *integrujúca* a irónia je *negujúca*" ([19], 34). David Carrol sa domnieva, že ak by táto koncepcia trópov mala podľa jej autora poskytovať určitý základ pre klasifikáciu hlbokých štruktúr foriem historickej predstavivosti, potom na najhlbšej úrovni sú trópy, potom nasleduje ideologický postoj kombinujúci mody explanácie a nakoniec sú to mody štrukturácie. Whitovo nejasné vymedzenie funkcie trópov ponúka podľa názoru Wulfa Kansteinera možnosť chápať ich ako dominantné koncepty, ktoré sprevádzajú proces písania o minulosti pri štrukturalizácii faktov, ako aj "figúr myslenia determinujúceho počiatočné spracovávanie pramenného materiálu" ([6], 281). Formalistická analýza filozofov a historikov v práci *Metahistória* nevylučuje jednoznačne ani jednu z týchto dvoch možností. Zamýšľanie sa nad problematikou trópov priviedlo Johna S. Nelsona v reakcii na kritické poznámky Nancy Srueverovej k *Metahistórii* k tomu, že ich chápe skôr ako "mody vedomia než ako figúry jazyka" ([11], 84). Nelson zároveň naznačil možnosť uvažovať o nich ako o psychologických štruktúrach, náladách, smerovaní a tvarovaní predstavivosti, postojoch či ideológiách, ktoré by boli neoddeliteľne zviazané s konkrétnymi dejmi. Pri posudzovaní týchto možností by sme mohli vychádzať zo záverov štúdie Donalda Ostrowského *Metahistorická analýza: Hayden White a štyri narácie z "ruskej" histórie* [13]. Ten sa ako jeden z mála anglosaských historikov pokúsil otestovať Whitov tropologický model historických narácií pomocou jeho formalistickej analýzy na štyroch knihách venovaných dejinám Ruska (diela N. M. Karamzina, A. Janova, R. Pipesa a krátke dejiny KSSZ). Na jej základe prekvapujúco potvrdzuje príbuznosť jednotlivých modov tak, ako to určil H. White v *Metahistórii*. Upozorňuje však na nejasnosť

a problematickosť pri identifikovaní dominantného trópu, pretože "rétorické figúry neposkytujú žiadny kľúč k trópu" ([13], 227). Okrem toho sa mu zdá, že "naše hĺbkové štrukturálne ideologické presvedčenie predzobrazuje modus argumentácie (výber trópu) a modus štrukturácie a oba tieto mody pravdepodobne determinujú to, aké otázky si historici kladú na základe pramenných výpovedí a ako používajú tieto výpovede ako dôkazy" ([13], 235).

Na relevantnosť hĺbkovej vrstvy súvisiacej s teóriou alebo ideológiou poukazuje Jerzy Topolski pri teoreticko-ideologickej vrstve, ktorá ovláda hierarchizáciu historických faktov a spájanie poznania do naratívneho celku.[3] Táto vrstva môže mať jednu z dvoch foriem: teoretickú (modernú) alebo faktografickú (tradičnú). V prípade prvej z nich sa narácia môže do rôznej miery "nasycovať" teóriou a v druhom prípade, ktorý sa spája s pravidlami kodifikovanými v historiografii v 19. storočia, sú "štruktúra a obsah povrchovej vrstvy kontrolované predovšetkým systémom ideologických a politických názorov historika" ([16], 83). Zdá sa zrejmé, že historikova ideová orientácia a teóriou ovplyvnený prístup k skúmanej minulosti budú mať výrazný vplyv na štrukturáciu, argumentáciu a použitie trópov v jeho narácii, ktorej úlohou má byť podať obraz minulej skutočnosti čitateľovi. Zvlášť v textoch historických nárácií, ktoré sú do veľkej miery ideologicky ovplyvnené, sa častokrát nachádzajú figuratívne výrazy alebo rétorické trópy, ktoré vystupujú predovšetkým vo funkcii presvedčovacieho prostriedku v historikovej argumentácii.

Okrem prác, ktoré sú zreteľne ovplyvnené určitou ideológiou, by sme mohli nájsť mnohé figuratívne vyjadrenia na viacerých miestach aj v argumentácii a opisoch deja v historických naráciách renomovaných historikov, ktorí sa snažili zamedziť preniknutiu akéhokoľvek ideového vplyvu do ich obsahu. Zdrojom vyjadrení, ktoré by sme mohli považovať za figuratívne, je v určitých prípadoch potreba zovšeobecnenia a predovšetkým potreba priblížiť čitateľovi konanie početných skupín ľudí v konkrétnych historických okolnostiach alebo historický vývoj v dlhšom časovom období.

Preto je len veľmi ťažké predstaviť si situačný opis takej udalosti, akou je napríklad 1. svetová vojna, bez použitia zovšeobecnení spojených s figuratívnym jazykom. Ak by sme mali napríklad detailný opis jedného dňa jedného konkrétneho robotníka v továrni na začiatku storočia, v ktorom by sme nenašli explicitne vyjadrený žiadny figuratívny výraz, aj napriek tomu by tento opis mohol latentne symbolizovať pre čitateľa život robotníkov v danom období. Iná situácia by nastala, ak by sme vylúčili takúto možnosť predstavením "desiatok" takýchto opisov dňa robotníkov, ktoré by takto boli len "detailnými informáciami". Takýto spôsob zobrazovania deja by pripomínal ideu písania v nulovom (neutrálnom) hlase v diele *Nulový stupeň rukopisu* Rolanda Barthesa, ku ktorému sa White prikláňa až začiatkom 90-tych rokov pri zobrazovaní

[3] Jerzy Topolski vo svojom článku *Historical Narrative: Towards a Coherent Structure (Historická narácia: smerom ku koherentnému modelu)* v History and Theory 1987 vyčleňuje tieto štyri vrstvy: 1. artikulovaná povrchová vrstva, vyjadrená vetami; 2. neartikulovaná povrchová vrstva, odkazujúca na čitateľovo poznanie; 3. neartikulovaná hĺbková vrstva, pokrývajúca poznanie autora (dôsledkov určitých udalostí na ďalší historický vývoj) umožňujúce použitie retrospekcie; 4. neartikulovaná hĺbková vrstva, kontrolujúca výber a hierarchizáciu faktov a spájajúca poznatky do celku.

vybraných udalostí 20. storočia. Zostáva však otvorená otázka, do akej miery by bol pre čitateľa a historika takýto opis minulosti funkčný.

S trópami súvisí aj problém ich samotného určovania a generovania významu v texte narácie. Zatiaľ čo niekto v určitom figuratívnom vyjadrení bude identifikovať metaforu, čitateľovi s inou ideovou orientáciou (pochádzajúcemu prípadne z iného kultúrneho prostredia) sa možno bude použitie tohto výrazu javiť v danom kontexte skôr ako irónia. S určovaním trópov sa vynára otázka dominantného trópu. Tropologickej koncepcii naklonený Hans Kellner vo svojom článku *Whitov lingvistický humanizmus* upozornil na absenciu hľadania dominantného trópu v *Metahistórii*, ktorým by mal byť podľa neho v 19. storočí tróp synekdochy. V závere tohto článku konštatuje, že H. White sa pridržiaval tradície lingvistického humanizmu (ktorého tradičná úloha podľa H. Kellnera spočívala v transformácii akademickej logiky na rétoriku ponúkajúcu slobodnejšie a živšie formy myslenia) a deklaroval neredukovateľnosť štruktúry trópov na myseľ alebo na spoločnosť, čím "zaujal síce konzistentné ale absurdné stanovisko" ([7], 29). V prípade existencie dominantného trópu (pre kultúru ovplyvnenú postmodernou by to bola asi irónia) by bolo zaujímavé jeho konkrétne potvrdenie a preukázanie jeho vplyvu v prácach historikov.

Napriek tomu, že Whitova formalistická analýza nenašla výraznejšiu pozitívnu odozvu medzi historikmi, jeho konštruktivizmus, ktorý bol predstavený vo výberoch jeho statí *Trópy diskurzu* a *Obsah formy*, vyvolal negatívne reakcie viacerých historikov.[4] Podobne ako Arnoldo Momigliano vo svojich kritikách zdôrazňujú Whitov nezáujem o problém objavovania historickej pravdy a nesúhlasia s jeho spôsobom "zavrhovania všetkých otázok dotýkajúcich sa prameňov alebo skôr narábanie s nimi ako so špecifickými aspektami jeho rétorických pozícií, ktoré si nezaslúžia nezávisle zaobchádzanie" ([10], 261).

Vo výberoch statí napísaných počas 70-tych a 80-tych rokov H. White podrobnejšie predstavuje svoje chápanie histórie a predovšetkým historických narácií, pričom jeho úvahy vychádzajú zo skutočnosti, že historikom pri ich tvorbe sú vždy dostupné len časti (fragmety) pramenného materiálu pochádzajúceho zo skúmaného obdobia a absentujúce informácie (fakty) sa snažia domýšľať (niekedy aj špekulatívnym spôsobom). Vzhľadom na to konštatuje, že historické narácie sú tak "nevyhnutne zmesou adekvátne a neadekvátne vysvetlených udalostí, nakopením nespochybniteľných a domýšľaných faktov, ktoré sú súčasne reprezentáciou aj interpretáciou, a to interpretáciou považovanou za explanáciu celého procesu zrkadliaceho sa v narácii" ([20], 51). Tento názor, poukazujúci na nestotožniteľnosť historických narácií nevyhnutne obsahujúcich fiktívne elementy s minulou skutočnosťou, je jedným zo základných argumentov predstaviteľov tzv. konštruktivizmu vo filozofii dejín. Na rozdiel od viacerých historikov a filozofov H. White vylučuje ešte v 70-tych rokoch možnosť uvažovať o historických naráciách ako o akýchsi mapách, kópiách (fotografiách) alebo modeloch zobrazovanej minulosti. Poukazuje predovšetkým na to, ako fiktívne (mýtické) prvky "nepozorovane" vstupujú do historických narácií (interpretácií) už v samotnom procese ich tvorby. V týchto príbehoch sa nachádzajú v chronologickom poradí usporiadané

[4] Medzi najznámejších historikov, ktorých kritické články vyvolali rôzne reakcie stúpencov alebo odporcov Whitovej koncepcie, patrí G. R. Elton, G. Himmelfarb, A. Marwick, R. Evans.

opisy udalostí, ktoré sú priblížené prostredníctvom vnútorných zápletok a zdôvodnené historikovou argumentáciou. Určité opisy a analýzy týchto udalostí nadobúdajú v historickej narácii dominantnejšiu pozíciu ako iné. V takomto procese môžu byť podľa Whita "série udalostí štruktúrované mnohými spôsobmi a tak obdarené významami bez narušenia požiadavky ich chronologického usporiadania" ([20], 92). Konkrétne spôsoby štrukturácie opisovaných historických udalostí sú podľa neho určované predovšetkým ich akceptovateľnosťou v danej kultúre. Tak ako napríklad pri anglickom romantizme aj pri iných kultúrne signifikantných udalostiach si môžeme predstaviť nielen jeden alebo dva, ale hocijaké množstvo príbehov, pričom všetky sú "rovnako plauzibilné a rovnako autoratívne pri ich podrobení sa všeobecným pravidlám historickej konštrukcie" ([22], 488). Je prekvapujúce, že White nešpecifikuje, čo si má čitateľ predstaviť pod výrazom "všeobecné pravidlá historickej konštrukcie", pretože rôzne skupiny historikov si ho môžu vysvetľovať rozdielne. Ak pre jednu skupinu historikov sú akceptovateľné výsledky napríklad psychoanalytických analýz pri zdôvodňovaní konania historických osobností, tak iná skupina historikov ich bude a priori odmietať. Rôzne obsahy (a štrukturácie) historických narácií tak nemusia byť determinované kultúrnou akceptovateľnosťou, ale len voľbou konkrétnych pravidiel a prístupov ku skúmanej minulosti.

Whitov pluralistický názor je v ostrom protiklade k presvedčeniu veľkej skupiny historikov (ku ktorým patria predovšetkým Whitovi kritici ako G. Elton, G. Himmelfarb a ďalší), podľa ktorých historikova profesionálna erudícia a vyhýbanie sa akýmkoľvek módnym teóriám môže viesť k napísaniu len jednej verzie "pravdivého" príbehu. Významy opisovaných udalostí sú potom automaticky určované dejom samotného príbehu, ktorý je tak podľa nich ich rekonštrukciou. Na rozdiel od tohto názoru je H. White presvedčený o tom, že význam historických udalostí, ktoré vnímame ako napríklad komické alebo tragické, sa nenachádza niekde "vonku", kde by ho historik "našiel" a potom ním štruktúroval daný príbeh. Tieto významy skôr súvisia s interpretačnou perspektívou záujmov určitých postáv a skupín, pretože samotné kategórie tragického a komického "nie sú deskriptívnymi kategóriami reálnych udalostí" ([22], 487). Je veľmi pravdepodobné, že opisy takej udalosti, akou je napríklad zánik mojmírovského panstva na Veľkej Morave, nebudú mať zhodné významy a môžu sa v naráciách maďarského a slovenského historika, ktorí píšu o genéze svojich národov, aj obsahovo líšiť. Tieto významy udalostí budú závislé od predmetu výskumu a predovšetkým od historikom zvolenej historickej koncepcie, do ktorej budú situované. Hayden White si je vedomý toho, že je veľmi problematické jednoznačne posudzovať pravdivosť koncepcií historického vývoja spätých napr. s ideológiou konzervativizmu alebo liberalizmu. Preto na podporu svojho stanoviska uvádza príklady z historických textov (najmä historikov a filozofov 19. storočia), v ktorých je takýto vplyv ideológií evidentný.

Samotné procesy konštrukcie (či skôr spôsoby písania) historických narácií a literárnych (fiktívnych) príbehov považuje White za principiálne rovnaké (obsah historických narácií by sa mal vzťahovať na reálne udalosti v minulosti), pričom podľa neho sledujú spoločný cieľ. Týmto cieľom je zrozumiteľné prerozprávanie neznámeho na známe. Pri tejto snahe nevyhnutne musia určitý dej (ktorý je v prípade spisovateľa viac menej len imaginárny) štruktúrovať, čo znamená, že "všetky narácie nie sú jednoducho

zaznamenávaním *toho, čo sa stalo* počas premeny jedného stavu na ďalší, ale postupným *znovuopisovaním* udalostí" ([20], 98). Osobitné postavenie má záver, pretože v každom príbehu sa očakáva jeho ukončenie autorom. Predovšetkým sa v ňom výraznejšie objavuje "potreba morálneho významu, požiadavka, na základe ktorej sa série reálnych udalostí hodnotia podľa ich dôležitosti ako prvky morálnej drámy" ([21], 21). Je viac než pravdepodobné, že vo väčšine odborných historických prác s naratívnou formou môžeme očakávať latentne prítomnú hodnotiacu (morálnu) pozíciu, ktorá je spätá s celkovou štrukturáciou deja v minulosti. Podľa Whita už základné členenia deja na úvod a záver sú "nevyhnutne poetickými konštrukciami a ako také závisia od modality figuratívneho jazyka, ktorý im dodáva vzhľad súdržnosti" ([20], 98). Kľúčovú úlohu v jeho tropologickej koncepcii má práve použitie figuratívneho jazyka, ktoré spolu s procesom formovania narácií by nás malo podľa neho priviesť k uznaniu "poetickej" povahy historických narácií. To tiež znamená, že "všetky historické narácie predpokladajú figuratívnu charakteristiku udalostí, ktoré chcú sú zobraziť a vysvetliť" ([20], 94). Funkcie historických narácií by sa dali chápať ako symbolické štruktúry, ktoré "nereprodukujú opisovanie udalosti; hovoria nám o tom, akým smerom máme premýšľať o udalostiach,... *vyvolávajú v našej mysli* predstavy vecí, ktoré uvádzajú rovnakým spôsobom, ako to robia metafory" ([20], 91). Whitovo riešenie otázky komunikovateľnosti medzi historikom a jeho publikom mu poskytuje ďalší dôvod, pre ktorý uprednostňuje figuratívny jazyk pred jazykom využívajúcim predovšetkým technické výrazy. Historik podľa neho nemá všeobecne akceptovateľnú odbornú terminológiu (zrozumiteľnú len pre tých, čo ju poznajú), preto používa len bežne "školenú" reč, ktorá je jeho prostriedkom komunikácie, čo zároveň znamená, že prostriedkami na určovanie "významu jeho dát, prevedenie neznámeho na známe a na spriehľadnenie tajomnej minulosti sú techniky *figuratívneho jazyka*" ([20], 94). Napriek rozdielnym perspektívam, ideologickým presvedčeniam a pohľadom historikov na skúmané problémy sú v mnohých odborných historických prácach s naratívnou formou použité odborné termíny, z ktorých mnohé môžu byť pre "laika" neznáme. Zároveň si vieme len ťažko predstaviť situáciu, že by sa historik vzdal použitia presne vymedzujúcich odborných termínov a radšej by ich nahradil "figuratívnymi výrazmi". Je nepochybné, že taký základný prvok figuratívneho jazyka, akým je metafora, nachádzajúci sa v historických naráciách, má podľa Jerzyho Topolského efekt v nasledujúcich oblastiach: "1. v oblasti štýlu, 2. v oblasti konceptualizácie, 3. v oblasti poznávania (epistemologického), 4. v oblasti persuaziácie, senzualizácie (hlavne vizualiácie)" ([17], 193). To však neznamená, že by bolo používanie figuratívneho jazyka historikmi pri podávaní obrazu minulosti všeobecné a nevyhnutné tak, ako sa to snaží prezentovať White. Môžeme sa stotožniť s názorom Noëla Carrolla a J. L. Gormana, ktorý v recenzii Whitovej state *Historický text ako literárny artefakt* v zborníku *Literárna forma a historické chápanie* [5] konštatuje, že "bežný nefiguratívny jazyk je schopný vysporiadať sa s tým, čo leží problematicky za hranicou našej súčasnej skúsenosti", a "tak tu nie je žiadna univerzálna nevyhnutnosť existencie figuratívneho jazyka v histórii" ([5], 189). V takom prípade sa Whitova koncepcia, vychádzajúca práve z predpokladu všeobecnosti a nevyhnutnosti používania figuratívnych výrazov v textoch historických prác, javí ako veľmi problematická podobne ako aj jeho prístup k hodnoteniu pravdivosti historických narácií, ktorý už

podrobil kritike N. Carroll.[5] Keďže podľa Whita historické narácie obsahujú figuratívne vyjadrenia, potom ich nemôžeme hodnotiť na základe pravdivosti spojenia jednotlivých viet, ale skôr len ako alegórie na základe štandardov metaforickej pravdy, pričom mnohé môžu byť rovnako pravdivé aj nepravdivé. Tento svoj názor White revidoval začiatkom 90-tych rokov, keď v stati *Rozprávanie: historické a ideologické* tvrdí, že historické narácie by sa nemali "chápať ako 'alegórie' udalostí, o ktorých hovoria - ako navrhovali Braudel a Barthes (a iní, medzi nimi aj ja) - ale skôr by sa mali brať ako doslovné opisy" ([23], 66).

Môžeme sa prikloniť k názoru Noëla Carrolla, podľa ktorého White vychádza vo svojej koncepcii z úzko empiristického kritéria úplnej korešpodencie historickej narácie s realitou v minulosti a vzhľadom na nemožnosť reálne naplniť podmienky tejto požiadavky ich všetky "posúva do ríše fikcií", pričom, samozrejme, nevie ponúknuť "alternatívne kritériá nefiktívnej pravdy pre historické narácie" ([1],148). Tým sa nevyhnutne dostal pravdepodobne do neriešiteľnej situácie, pretože v jeho koncepcii môžu historici "voľne" manipulovať s historickými faktami, ktoré tak stratili svoju "tradičnú" úlohu kritéria pre hodnotenie fiktívnosti príbehov zobrazujúcich historickú realitu. Preto sa snaží hľadať "strednú pozíciu" vyhýbajúcu sa na jednej strane extrémom naivného realizmu (uznávajúceho možnosť historických nárácií poskytnúť "nemeniteľný" obraz minulosti) a na druhej strane radikálnemu konštruktivizmu a relativizmu (tvrdiacemu, že minulosť tvoria historici). Vyjadrením tejto snahy je v 80-tych rokoch len jeho príklon smerom k radikálnemu konštruktivizmu, čo naznačuje konštatovanie, že "príbehy nie sú pravdivé alebo nepravdivé, ale skôr viac alebo menej zrozumiteľné, koherentné, konzistentné, presvedčivé atď" ([22], 492). Je zrejmé, že táto Whitova pozícia a ním ponúkané riešenie otázky pravdivosti sotva môžu byť uspokojivé pre historikov. Ak nám rovnocenný obraz o historickej realite poskytuje román (využívajúci čiastočne výsledky historického poznania) i historická narácia, potom v tom lepšom prípade sú ich obsahy rovnako "vymyslené ako nájdené (doložené) a ich formy majú viac spoločného s ich náprotivkami v literatúre ako s náprotivkami v prírodných vedách" ([20], 82). Podobne ako Richard Vann aj my si môžeme položiť otázku "správneho" pomeru vymysleného a nájdeného, ktorú si White, samozrejme, nekladie. Odpovedať na túto otázku bolo a je mimoriadne zložité vzhľadom na to, že nikdy nedokážeme definitívne presne vymedziť, koľko a predovšetkým čo je v historických náráciách len vymyslené. Akékoľvek posúdenie konkrétnych fiktívnych prvkov v nich je vždy historicky determinované a samotné odhady súvisia s vývojom v budúcnosti, ktorá vždy prehodnocuje tak minulé, ako aj súčasné. Pri hodnotení mnohých Whitových tvrdení je dôležité pripomenúť fakt, že sú akceptovateľné len v niektorých vybraných témach, napríklad v spomínanom anglickom romantizme, ale "nie pre všetky výskumy" ([18], 157).

Najvýraznejší názorový posun nastáva u Whita začiatkom 90-tych rokov, keď pri probléme zobrazenia holokaustu sa prikláňa k požiadavke "intranzitívneho písania", ktorú navrhol pri písaní o tejto téme už Berel Lang v práci *Akt a idea v nacistickej*

[5] N. Carroll je presvedčený, že nie všetky historické narácie obsahujú trópy, prípadne jeden dominantný tróp a zároveň nemusia byť štruktúrované jedným zo štyroch žánrov, ktoré White vymedzil, ale môžu sa javiť ako neutrálne. Kritériom hodnotenia pravdivosti nárácií by nemala byť metaforická pravda, ale mali by to byť racionálne kritériá, napríklad ich obsažnosť.

genocíde (*Act and Idea in the Nazi Genocide)* (Chicago 1990). Tým by sa podľa neho eliminovali negatívne dôsledky používania figuratívneho jazyka, ktorý redukuje alebo zahmlieva niektoré aspekty tejto tragickej historickej udalosti. Tento modernistický štýl písania, ktorý má reprezentovať druh skúseností charakteristických pre toto storočie, sa nezakladá na "požiadavke toho druhu realizmu, o ktorý sa usilovali historici a spisovatelia v 19. storočí" ([24], 41). Je možné, že týmto jeho názorovým posunom sa zmenšil rozdiel medzi historikovým jazykom a historickou realitou, zvýraznený v *Metahistórii* a v *Trópoch diskuzu.* Tento posun by sme snáď mohli rovnako ako Franklin Ankersmit chápať tak, že je to "hodnotné doplnenie Whitovho teoretického arzenálu" ([3], 84). Na druhej strane by sa mohol považovať za dôsledok ústupu z pôvodných stanovísk, ktoré neoslovili výraznejšie teoreticky inklinujúcich historikov, literárnych kritikov preferujúcich "viac flexibilné a sebareflexujúce mody poštrukturalizmu a dekonštrukcie" ([6], 294).

Je ťažké posúdiť, či záujem o práce Haydena Whita v posledných desaťročiach bol adekvátny - napriek ich viacerým kontraverzným prvkom a aj jeho meniacim sa postojom. Historici a filozofi, ktorí pozitívne hodnotia Whitove práce, sa zväčša na rozdiel od jeho kritikov domnievajú, že záujem o neho bol primeraný jeho teoretickému prínosu. Je nespochybniteľným faktom, že jeho práca "potvrdila problematický most medzi širšou diskusiou a praxou historikov" ([15], 255). Whitove práce iniciovali množstvo diskusií oživujúcich záujem o úlohu historika pri konštrukcii narácie a otázky historického diskurzu, pričom jeho relativistická koncepcia bola zdrojom množstva kritických reakcií, ktoré dokumentovali uvedomovanie si "rozdielov medzi možným a dovoleným" ([12], 25). Možno práve teoretická možnosť spodobenia tragických udalostí komediálne v jeho pôvodnej koncepcii bola jedným z hlavných dôvodov snáď aj prekvapujúcich zmien názorov. Neustálym nastoľovaním nových otázok a provokujúcich prístupov, vyžadujúcich si vždy podrobnú analýzu, sa zaradil medzi tie osobnosti, ktorých meno je neodmysliteľne späté s problematikou historických narácií v posledných troch desaťročiach.

LITERATÚRA

[1] CARROLL, N.: Interpretation, History and Narrative. In: The Monist 73, 1990 s. 134-166.
[2] NAGEL-DOCEKAL, H.: Lze založit filosofii dějin tropologicky? In: Reflexe 16, 1996, 7,1; 7,12.
[3] DOMAŃSKA, E.: Encounters: Philosophy of History After Postmodernism. Charlottesvile and London, The University of Virginia Press 1998.
[4] FAY, B.: The Linguistic Turn and Beyond in Contemporary Theory of History. In: Ed. B. Fay, P. Pomper, R. Vann: History and Theory: Contemporary Readings. Blackwell 1998.
[5] GORMAN, L .J.: Book Reviews. In: The British Journal of Aesthetics 20, 1980, s. 187-189.
[6] KANSTEINER, W.: Hayden White's critique of historical writing of history. In: History and Theory 32, 1993, s. 273-295.
[7] KELLNER, H: A Bedrock of order: Hayden White's Linguistic Humanism. In: History and Theory 16, 1980, s. 1-29.
[8] KONSTANT, D.: The Function of narrative in Hayden White's Metahistory. In: Clio 11:1, 1981, s. 67-78.

[9] MANDELBAUM, M: The Presumption of Metahistory. In: History and Teory 16, 1980, s. 39-54.
[10] MOMIGLIANO, A.: The rhetoric of the history and the history of rhetoric: On Hayden White's tropes. In: Comparative Criticism 3, 1981, s. 259-268.
[11] NELSON, J. S.: Tropal History and the Social Sciences: Reflection on Struever's Remarks. In: History and Theory 16, 1980, s. 80-101.
[12] NOVOSÁD, F.: Filozofia ako čítanie znamení doby. In: Ed.Jozef Kudlička: Čas a dejiny 1, SFZ, Liptovský Mikuláš 1999 s. 8-28.
[13] OSTROWSKI, D.: A Metatheoretical Analysis: Hayden White and Four Narratives of Russian History. In: Clio 19:3, 1990, s. 215-235.
[14] RICOUR, P.: Time and Narrative 1. Chicago, The Univesity of Chicago Press Chicago 1984.
[15] ROBERTS, D.: Nothing but History: Reconstruction and Extremity After Metaphysics. London, University of California Press 1995.
[16] TOPOLSKI, J: Historical Narrative: Towards a Coherent Structure. In: History and Theory 26, 1987 s. 75-86.
[17] TOPOLSKI, J.: Jak sie piszie i rozumie historie. Warszawa, Rytm 1998.
[18] VANN, R. T: The Reception of Hayden White. In: History and Theory 37, 1998, s. 143-161.
[19] WHITE, H.: Metahistory. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1973.
[20] WHITE, H: Tropics of Discourse. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1978.
[21] WHITE, H: The Content of the form. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1987.
[22] WHITE, H: Historical Pluralism. In: Critical Inquiry 12, 1986, s. 480-493.
[23] WHITE, H: Storytelling: Historical and Ideological. In: (ed. R. Newman) Narrative Means. Stanford, California, Stanford University Press 1996, s. 58-78.
[24] WHITE, H: Figural Realism. Baltimore, The Johns Hopkins University Press 1998.

Mgr. Juraj Šuch
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR